

моделі поведінки. Подальше вивчення гендерних особливостей злочинців дозволить створити в пенітенціарній системі ефективні програми ресоціалізації з урахуванням не лише статі

злочинців, а й моделі статево-рольової поведінки, що сприятиме зниженню рівня злочинності в усіх її проявах та формах.

Список використаної літератури

1. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку / Б. Г. Головкін // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 15. – 2008. – С. 227–236.
2. Чекалина А. А. Гендерная психология : учеб. пособие / А. А. Чекалина. – М. : Ось-89, 2006. – 256 с.
3. Попіль В. І. Гендерне насильство: кримінально-правові та кримінологічні аспекти [Електронний ресурс] / В. І. Попіль. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/127/60>. Федусик В. В. Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Федусик Вікторія Володимирівна. – О., 2003. – 18 с. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства : наук. доп. – К. : Укр. ін.-т. соц. дослідж., 2002. – 121 с.
6. Шевченко Н. В. Маскулінність і фемінність як психологічні компоненти статево-рольової ідентичності особистості [Електронний ресурс] / Н. В. Шевченко. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/716/94>. Феминологія : слов. терминов / под общ. ред. О. Н. Пищулиной. – Харьков : Изд-во ХНУ им. В. Н. Каразина, 2002. – 291 с.

Надійшла до редколегії 15.09.2012

ШЕВЧЕНКО Л. А. ГЕНДЕРНЫЕ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ ПРЕСТУПНИКОВ

Представлены результаты изучения основных моделей поло-ролевого поведения мужчин и женщин, совершивших корыстные и насильственные преступления. Приведены некоторые психологические характеристики выявленных гендерных типов. Рассмотрены содержательные характеристики гендерных стереотипов преступников.

SHEVCHENKO L. CRIMINALS' GENDERED PATTERNS OF BEHAVIOR

The results of studying main models of sex and role behavior of men and women who committed crimes for profit and violent crimes are presented. Some of psychological characteristics of gender types are given. Substantial characteristics of criminals' gender stereotypes are reviewed.

УДК 159.96

А. А. ШИЛІНА,

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної психології
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

Г. В. БОРИСЕНКО,

*студентка
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Досліджено проблеми зв'язку рівня стресостійкості працівників органів внутрішніх справ з особливостями їх захисних механізмів. Наведено результати емпіричного дослідження та їх висновки.

Діяльність є невід'ємною складовою життя людини та важливою умовою формування її як члена суспільства. Професійне та якісне виконання певної діяльності потребує активізації психічних процесів, концентрації уваги, соматичного і психічного здоров'я. Наявність про-

фесійних та особистісних проблем, конфліктів може призвести до побічних, незворотних та навіть деструктивних наслідків. Якщо сама людина не може змінити неприємну ситуацію, то психіка починає захищатись від травмуючих емоційних переживань, які заважають людині

та пригнічують її. У багатьох випадках зняття напруги відбувається за допомогою механізмів психологічного захисту.

Актуальність вивчення професійних стресів та технологій їх подолання зумовлена не тільки їх негативним впливом на ефективність праці, але й тим, що вони впливають на все життя людини – психологічними проблемами та особистісними змінами. Тож дана проблема має як практичну, так і наукову значущість.

Проблема психологічної стійкості особового складу до стресу є професійно значущою для органів внутрішніх справ (далі – ОВС) України, оскільки від неї залежить ефективність оперативно-службової діяльності працівників ОВС. Стійкість до стресу, високий рівень професійної адаптації, на думку В. І. Барка, В. С. Медведєва, Є. М. Потапчука, О. Д. Сафіна, О. В. Тімченка, С. І. Яковенка та інших вітчизняних дослідників, визнається одним із головних факторів професійної придатності до правоохоронної діяльності, що дозволяє розглядати стійкість до стресу як професійно значущу якість особистості.

Однією з адаптаційних систем особистості є психологічний захист. Дослідження свідчать, що психологічний захист визначає суб'єктивний комфорт особистості у всіх ситуаціях напруженості, в професійній та побутовій діяльності (З. Фройд, А. Фройд, А. Адлер, К. Хорні, Е. Еріксон, Р. Лазарус, Р. Плутчик, Ф. В. Басин, А. А. Налчаджян, Ф. Е. Василюк, В. М. Воловик, Г. В. Грачов, Р. М. Грановська тощо).

Психологічний захист – це поняття глибокої психології, що означає неусвідомлюваний психічний процес, спрямований на мінімізацію негативних переживань. На думку багатьох учених, механізми захисту мають такі загальні властивості: вони діють у підсвідомості, індивід не усвідомлює, що з ним відбувається; вони перекручують, заперечують або фальсифікують дійсність; вони діють у ситуаціях конфлікту, фрустрації, конфлікту, стресу. Мета психологічного захисту – зниження емоційної напруженості і запобігання дезорганізації поведінки, свідомості і психіки в цілому [1].

Важливо, що психологічний захист поєднує в собі протилежні наслідки для психіки людини: позитивні, оскільки усуває або послаблює напруження від негативних емоційних переживань, але й негативні, бо не вирішує самої проблеми, а часто ще й ускладнює її.

Незважаючи на те, що проблемі стресостійкості працівників ОВС України присвячено значну кількість наукових праць, проблема особливостей психологічного захисту у пра-

цівників правоохоронних органів залишається недостатньо вивченою.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей психологічного захисту у працівників ОВС із різним рівнем стресостійкості.

У дослідженні взяли участь 40 працівників слідчого відділення і 51 працівник відділення дільничних інспекторів міліції Ізюмського МВ ГУМВС України в Харківській області.

Усі досліджувані працівники ОВС були розподілені на групи залежно від рівня стресостійкості:

- першу групу становили 45 працівників ОВС із високим рівнем стресостійкості;
- до другої групи увійшли 32 працівника ОВС із граничним рівнем стресостійкості;
- третя група включила 14 працівників ОВС із низьким рівнем стресостійкості.

Психологічний захист працівників ОВС із різним рівнем стресостійкості досліджувався нами за допомогою опитувальника «Індекс життєвого стилю» Л. І. Васермана, О. Ф. Єришева, Є. Б. Клубової та ін. Рівень стресостійкості працівників ОВС визначався шляхом використання методики визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге. Результати дослідження механізмів психологічного захисту працівників ОВС наведено в таблиці 1.

Згідно з даними таблиці 1 у групі працівників ОВС з високим рівнем опірності стресу найвищі середні бали зареєстровано за такими механізмами психологічного захисту, як раціоналізація (72,5) та компенсація (70,7). Як відомо, раціоналізація виявляється в надмірно «розумовому способі» подолання конфліктної ситуації без переживань. Інакше кажучи, особистість припиняє переживання, викликані неприємною або суб'єктивно неприйнятною ситуацією за допомогою логічних установок і маніпуляцій навіть за наявності переконливих доказів на користь протилежного. При цьому способі захисту нерідко спостерігаються очевидні спроби знизити цінність недоступного для особистості досвіду. Механізм компенсації виявляється в спробах знайти відповідну заміну реального або уявного недоліку, дефекту нестерпного почуття іншою якістю, найчастіше за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Також досить високі середні бали в першій групі визначаються за такими механізмами захисту, як проєкція (63,8) та заперечення (61,9). Як відомо, механізм психологічного захисту «заперечення» виявляється в ігноруванні потенційно тривожної інформації,

ухиленні від неї, а використання проєкції дозволяє працівникам ОВС з високим рівнем стресостійкості переносити свої негативні почуття, думки, риси характеру на інших людей.

Найменш притаманним для досліджуваних першої групи став психологічний механізм «витіснення», середній бал за яким був найменшим (40,1).

Таблиця 1

Показники психологічних захистів працівників ОВС із різним рівнем стресостійкості

Механізм психологічного захисту	Рівень стресостійкості			p ₁₋₂	p ₂₋₃	p ₁₋₃
	Високий (n=45)	Граничний (n=32)	Низький (n=14)			
Заперечення	61,9 ± 18,3	54,3 ± 16,2	45,1 ± 18,4	–	–	0,05
Витіснення	40,1 ± 21,4	63,0 ± 15,0	72,9 ± 17,5	0,05	–	0,01
Регресія	56,6 ± 17,2	58,1 ± 18,3	64,9 ± 18,9	–	–	–
Компенсація	70,7 ± 20,5	64,0 ± 17,5	73,7 ± 18,3	–	–	–
Проєкція	63,8 ± 14,9	60,8 ± 18,0	53,4 ± 15,3	–	–	0,05
Заміщення	59,8 ± 20,2	53,85 ± 15,3	49,4 ± 14,1	–	–	0,05
Раціоналізація	72,5 ± 13,6	57,6 ± 18,2	48,1 ± 21,6	0,05	0,05	0,01
Реактивні утворення	50,2 ± 18,0	54,7 ± 20,9	77,6 ± 19,7	–	0,05	0,01

У другій групі досліджуваних, куди увійшли працівники ОВС із граничним рівнем стресостійкості, найбільш напруженими й вираженими є такі механізми психологічного захисту, як компенсація (64,0) і витіснення (63,0). Як відомо, механізм витіснення спрямований на уникнення внутрішнього конфлікту шляхом активного виключення зі свідомості не стільки інформації про те, що сталося в цілому, а скільки істинного, але неприйняттого мотиву поведінки. З. Фройд уважав цей механізм головним способом захисту інфантильного «Я», не здатного чинити опір спокусі [2]. У цілому в другій групі показники всіх механізмів психологічного захисту розташовані в межах від 50 до 64 балів, тобто мають середній ступінь вираженості.

Щодо третьої групи – працівників із низьким рівнем стресостійкості, то найбільш напруженими у них є такі механізми психологічного захисту, як реактивні утворення (77,6), компенсація (73,7) і витіснення (72,9). За даними багатьох дослідників, такий механізм психологічного захисту, як реактивні утворення, змінює поведінку на протилежну. При цьому зберігається предмет ставлення, але змінюється його знак. Можна сказати, що природна реакція на стреси – відчай, сум, жаль – замінюється на твердість, непохитність, залізну волю, мужність [3]. За допомогою витіснення неприйнятні для особистості імпульси: бажання,

думки, почуття, що викликають тривогу, стають несвідомими. Механізм компенсації виявляється в спробах знайти відповідну заміну реального або уявного недоліку іншою якістю, як правило, за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Найменш характерними для працівників ОВС із низьким рівнем стресостійкості стали механізми заперечення (45,1), раціоналізації (48,1) і заміщення (49,4).

При проведенні порівняльного аналізу було встановлено, що група працівників із високим рівнем стресостійкості вірогідно відрізняється від групи працівників із низьким рівнем майже за всіма показниками психологічного захисту. Зокрема, досліджувані з високим рівнем опірності стресу (низьким рівнем стресостійкості) вірогідно більш схильні використовувати у стресових ситуаціях механізм захисту «заперечення» (61,9 та 45,1; $p_{1-3} < 0,05$), що свідчить про їх неусвідомлене прагнення ігнорувати потенційно тривожну інформацію, ухилитися від неї. Вони виявляють вірогідно більш виражену схильність до проєкції при опануванні стресовою ситуацією (63,8 і 53,4; $p_{1-3} < 0,05$), при якій неусвідомлювані і неприйнятні для особистості почуття локалізуються зовні, приписуються іншим людям і, таким чином, фактом свідомості стають ніби вторинними. І навпаки, вірогідно меншою мірою працівники

ОВС із низьким рівнем стресостійкості використовують для опанування стресовою ситуацією психологічний механізм заміщення (59,8 і 49,4; $p_{1-3} < 0,05$), що відбивається в розрядженні пригнічених емоцій (як правило, ворожості, гніву) на об'єкти, які становлять меншу небезпеку або є більш доступними, ніж ті, що викликали негативні емоції і почуття.

Щодо такого дефензивного механізму захисту як раціоналізація, то його залучення в опануванні стресом вірогідно зменшується від першої групи до третьої (72,5; 57,6 і 48,1; $p_{1-3} < 0,01$; $p_{1-2} < 0,05$ і $p_{2-3} < 0,05$). Таким чином, чим нижчий рівень стресостійкості працівників ОВС, тим меншою мірою раціоналізація включена у вирішення стресової ситуації, коли особистість припиняє переживання, викликані неприємною або суб'єктивно неприйнятною ситуацією за допомогою логічних установок і маніпуляцій навіть за наявності переконливих доказів на користь протилежного.

Схильність до витіснення психотравмуючої інформації в підсвідомість вірогідно менш характерна для працівників ОВС із високим рівнем стресостійкості, на відміну від двох інших груп (40,1; 63,0 і 72,9; $p_{1-3} < 0,01$; $p_{1-2} < 0,05$). Запобігання вираженню неприємних або неприйнятних для особистості думок, почуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень (реактивні утворення) більш властиве досліджуванам третьої групи –

з низьким рівнем стресостійкості (50,2; 54,7 і 77,6; $p_{1-3} < 0,01$ і $p_{2-3} < 0,05$).

Висновки. Таким чином, проведене дослідження механізмів психологічного захисту працівників ОВС із різним рівнем стресостійкості дозволило встановити, що працівники з високим рівнем стресостійкості для опанування стресовою ситуацією використовують насамперед дефензивні механізми психологічного захисту (проекція, заміщення і особливо раціоналізація), які допускають у свідомість травмуючу інформацію, але інтерпретують її ніби «безболісним» для себе чином. Працівники ОВС із низьким рівнем стресостійкості більш схильні не допускати травмуючу інформацію у свідомість, використовувати більш примітивні за рівнем зрілості механізми психологічного захисту витіснення та реактивні утворення. Виняток становить механізм заперечення, який є проєктивним, але більш характерний для працівників ОВС із високим рівнем стресостійкості.

Перспективним напрямком ми вбачаємо необхідність подальшого дослідження проблеми опанування поведінки в контексті стресостійкості з метою більш глибокого розуміння психологічних механізмів та стратегій подолання стресу і розроблення науково обґрунтованих програм розвитку психологічної готовності працівників ОВС до професійної діяльності в умовах стрес-чинників.

Список використаної літератури

1. Психологическая диагностика индекса жизненного стиля : пособие для психологов и врачей / Вассерман Л. И., Ерышев О. Ф., Клубова Е. Б. и др. – СПб. : СПбНИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2005. – 50 с.
2. Фрейд З. Конечный и бесконечный анализ / Фрейд З. ; [пер. с нем. А. М. Боковикова]. – М. : Менеджмент, 1998. – 224 с.
3. Юридическая психология: противопоказания профессиональной деятельности государственного служащего / Анисимов С. А., Гусева А. С., Кандыбович С. Л., Конюхов Н. И. – М. : РАГС, 2000. – 354 с.

Надійшла до редколегії 21.09.2012

ШИЛИНА А. А., БОРИСЕНКО Г. В. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С РАЗНЫМ УРОВНЕМ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ

Исследованы проблемы связи уровня стрессоустойчивости сотрудников органов внутренних дел с особенностями их защитных механизмов. Представлены результаты эмпирического исследования и их выводы.

SHYLINA A., BORYSENKO H. THE FEATURES OF PSYCHOLOGICAL DEFENSE OF EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES WITH DIFFERENT LEVELS OF RESISTANCE TO STRESS

The problems of connection of the level of resistance to stress of employees of internal affairs bodies with the characteristics of their defense mechanisms are researched. The results of empirical studies and their conclusions are represented.